

TEEBBETA ŞERRAN

tir. Baskınlarının birinde Benî Becile ile karşılaşırken Nümâr dağında öldürülmüş veya Benî Hüzeyl'in kurduğu pusuya düşürülerek katledilmiş (meselâ bk. İbn Habîb, *Esmâ'ü'l-muğtâlin*, VI, 216), cesedi bir mağaraya atılmıştır. Ölümü üzerine aralarında Mürre b. Huleyf el-Fehmî, annesi, kız kardeşi veya kız kardeşinin oğlunun da bulunduğu birçok şair tarafından mersiyeyle söylenmiştir. Yeğenine nisbet edilen merseye bazan Teebbeta Şerran'a, bazan Şenferâ'ya izâfe edildiği gibi Halef el-Ahmer'e ait olduğu da ileri sürülmüştür (Stetkevych, XXXI/1 [1986], s. 30-31). Teebbeta Şerran'ın Mufaddal ed-Dabbî, Ebû Amr eş-Şeybânî, Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî, İbn Habîb el-Bağdâdî ve Sükkerî gibi dilciler tarafından rivayet edilen şiirleri müstakil olarak zamanımıza intikal etmemiştir. Şiirlerinin çoğu i'tizâr, fahr, hamâse türündendir ve parçalar halinde antolojilerle (*el-Mufađđaliyyât*, *el-Aşma'ıyyât*, *el-Vahşıyyât*, *Şerhu Divâni'l-Hamâse* vb.) edebî eserlerde (*eş-Şi'r ve's-su'arâ*, *Kitâbü'l-Egâni*, bk. bibl.) yer almaktadır.

Eserleri. 1. *Divân*. Teebbeta Şerran'ın şiirleri son yıllarda derlenerek Selmân Dâvûd el-Karagûlî – Cebbâr Ta'bân Câsim (Necf 1393/1973) ve Ali Zülfikar Şâkir (Beyrut 1404/1984) tarafından neşredilmiş, ayrıca Yûsuf Şûkrî Ferhât'ın *Divânü's-sa'âlik*'i içinde yayımlanmıştır (Beyrut 1413/1992). Divânının müellifi meçhul bir şerhinin yazma nüshasından dokuz varaklık bir bölümün mikrofili bulunmaktadır (Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd Ktp., nr. 5069). **2.** *el-Kaşidetü'l-kâfiyye. el-Mufađđaliyyât*'ta yer alan (nr. 1) yirmi altı beyitlik bir şiir olup Millet Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Fezullah Efendi, nr. 1662, 2 varak).

Teebbeta Şerran hakkında ilk ayrıntılı çalışma, G. W. F. Freytag (doktora tezi, Göttingen 1814), Haquinus Hellmann (doktora tezi, Lundae 1834) ve G. Baur ("Der arabische Held und Dichter Tâbit Ben Ğâbir von Fahm, genannt Ta'abbata Şarran, nach seinem Leben und seinen Gedichten", *ZDMG*, X [1856], s. 74-109) tarafından yapılmış, daha sonra W. Ahlwardt ve F. Schulthess bazı şiirlerini yayımlamış, C. J. Lyall da dört şiirini neşretmiştir (*JRAS*, 1918, s. 211-227). Bazı şiirlerini G. W. F. Freytag Latince'ye, Goethe ve F. Rückert Almanca'ya, C. J. Lyall, Suzanne Pinckney Stetkevych İngilizce'ye, F. Gabrieli İtalyanca'ya tercüme etmiştir. Ahmed Muhammed Mahmûd el-Meydânî, *Selâsetün min fûrsâni's-şifri'l-câhili: eş-Şenferâ, Te'ebbeğa Şerran, 'Antere* adıyla yüksek lisans tezi hazırla-

mıştır (1991, *Câmiatü Tanta külliyyetü'l-âdâb*).

BİBLİYOGRAFYA :

Teebbeta Şerran, *Divân* (nşr. Ali Zülfikar Şâkir), Beyrut 1404/1984, neşreden giriş, s. 7-45; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 192, 196-198, 200; a.mlf., *Esmâ'ü'l-muğtâlin* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, *Nevâdirü'l-mahtûtât* içinde), Kahire 1374/1954, VI, 215-217; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ*, I, 312-314; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egâni*, XXI, 86-115; Hatîb et-Tebrizî, *Şerhu Divâni'l-Hamâse*, Bulak 1296, I, 37-49; II, 26, 160-164; a.mlf., *Şerhu'l-Mufađđaliyyât* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1397/1977, I, 3-51; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 137-139; III, 344, 345; VII, 502-503, 506-507; VIII, 194-197; Sezgin, *GAS*, II, 137-139; Abdülhalîm Hifnî, *Şi'rü's-Şa'âlik*, Kahire 1987, tür.yer.; W. Heinrichs, "Ta'abbata Şarran, Goethe, Shâkir", *Reflections on Reflections: Near Eastern Writers Reading Literature* (nşr. A. Neuwirth – A. C. Islebe), Wiesbaden 2006, s. 191-252; F. Gabrieli, "Ta'abbata Şarran, Şanfârâ, Hâlaf al-Ahmar", *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei*, serie VIII, I, Roma 1946, s. 40-69; S. P. Stetkevych, "The Rithâ' of Ta'abbata Şarran: A Study of Blood-Vengeance in Early Arabic Poetry", *JSS*, XXXI/1 (1986), s. 27-45; Abdüsselâm el-Hemâmî, "Şerhu'l-Merzûki li-Kâfiyyeti 'Te'ebbeğa Şerran'", *Mecelletü Külliyyeti'd-da'veti'l-İslâmiyye*, sy. 15, Trablus 1428/1998, s. 645-653; a.mlf., "Mufađđaliyyetü Te'ebbata Şerran bi-şerhi Ebî 'Alî el-Merzûki", *MMMA* (Kahire), XLIX/1-2 (1426/2005), s. 131-141; Kadri Yıldırım, "Câhiliye Dönemi Arap Edebiyatında Su'lûk Şairler Hareketi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III/1, Diyarbakır 2001, s. 177-206; H. H. Bräu, "Ta'abbata Şarran", *El*, IV, 622; Nihad M. Çetin, "Te'abbata Şerran", *İA*, XII/1, s. 76-78; A. Arazî, "Ta'abbata Şarran", *EP* (İng.), X, 2-3; M. Lutfî el-Yûsufî, "Te'ebbata Şerran", *Mv.AU*, IV, 341-347.

SÜLEYMAN TULÜCÜ

TEENNÎ
(التَّائِبِي)

**Bir işi acele etmeden
iyyice düşünerek yapma, temkinli
ve ihtiyatlı davranma anlamında
ahlâk terimi.**

Sözlükte "beklemek, gecikmek, sebat etmek, düşünüp taşınmak" anlamlarındaki **eny** kökünden türeyen **teennî** ve yine aynı kökten **enât** "acelecilikten sakınma"; "hilim, vakar, sabır, yumuşaklık ve sebatkârlık" diye tanımlanır (*Lisânü'l-'Arab*, "eny" md.; *Tâcü'l-Farûs*, "eny" md.; *Kâmus Tercümesi*, "eny" md.). Klasik sözlüklerde hilim kelimesinin açıklanmasında teennînin çoğunlukla akılla birlikte en başta zikredilmesi (Pellat, s. 14-16, 18) terimin "akıllı ve ağır başlı hareket etme" mânasını da içerdiğini göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de teennî geçmez. Aynı kökten türeyen kelimeler "bir şeyin vaktinin gelmesi" anlamında kullanılmıştır (M.

F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "eny" md.). Bazı âyetlerde eleştiri üslûbuyla insanın acelelediği belirtilmiştir (el-İsrâ 17/11; el-Enbiyâ 21/37). İki âyette Hz. Peygamber'e, kendisine gelen âyetleri unutacağı endişesiyle o sıradaki vahiy henüz tamamlanmadan onları okumakta acele etmemesi, vahyin tamamlanmasını beklemesi öğütlenmiştir (Tâhâ 20/114; el-Kiyâme 75/16). Güvenilir olmayan birinin getirdiği habere inanıp mâsum insanlara zarar vermemek için haberin doğruluğunu araştırmayı emreden âyet de (el-Hucurât 49/6) hüküm vermekte acele edilmemesi ve basiretle davranılması gerektiği şeklinde yorumlanmış, bu âyet indiğinde Resûlullah'ın, "Teennî Allah'tan, acelecilik şeytandır" buyurduğu (Tirmizî, "Birr", 65) bildirilmiştir (Taberî, XI, 383-384; Şevkânî, V, 70). Gazzâlî, şeytanın kalbe nüfuz etmesinin yollarını açıklarken anılan hadisi ve acelecilikle ilgili bazı âyetleri kaydedip bu yollardan birinin de davranışlarda acelecilik ve sebat-sızlık olduğunu belirtir (*İhyâ*, III, 33). Bir hadiste aceleciliğin (isti'câl) karşıtı olarak enât kelimesi geçmektedir (*Müsned*, I, 314). İftarda acele edilmesini, sahurun geciktirilmesini tavsiye eden hadiste teennî ile aynı kökten "isti'nâ" kullanılmıştır (*el-Muva'tta*, "Sefer", 46). Hemen bütün kaynaklarda zikredilen bir rivayete göre, Hz. Peygamber'le görüşmek üzere Mekke'den Medine'ye gelen bir grup doğrudan onun yanına giderken Eşec lakaplı bir sahâbî arkadaşlarından ayrılarak temizlenip güzel bir elbise giydikten sonra Resûlullah'ın huzuruna çıkmış, onun bu davranışını çok beğenen Resûl-i Ekrem şöyle demiştir: "Senden Allah'ın sevdiği iki güzel haslet vardır; bunlardan biri hilim, diğeri teennîdir" (*Müsned*, III, 23; Müslim, "İmân", 25, 26; Ebû Dâvûd, "Edeb", 149). Başka bir hadiste teennî yerine "sekînet" kelimesi kullanılmıştır (Buhârî, "Hac", 94; Müslim, "Hac", 268). Beklenmedik veya üzücü bir hadise karşısında sabırlı olmanın vurgulandığı hadiste de (*Müsned*, III, 130, 143, 217; Buhârî, "Cenâ'iz", 32, 43; Müslim, "Cenâ'iz", 15) teennîye işaret edilmiştir.

Ebû Hâtim el-Büstî'nin, *Ravzatü'l-'uqâlâ ve nüzhetü'l-fuzalâ* adlı eserinde rıfkın gerekliliği ve aceleciliğin yanlışlığı konusuna ayırdığı bölümde (s. 215-219) rıfk kelimesini "teennî" anlamında kullandığı görülmektedir. Burada aceleciliğin karşıtı olarak rıfk, temkin, teennî, enât, hilim, tesebbüt ve itidal kavramları geçmektedir. Ebû Hâtim'e göre teennî ile hareket eden hedefine erken varır, acele eden ise geç kalır. Aceleci kimse bilmeden konuşur,

anlamadan cevap verir; birini denemeden över, ardından övdüğünü yermek zorunda kalır; düşünmeden karar verdiği için neticede pişman olur. Bir işe başladıktan sonra onu bırakmak yerine teennî ile başlamak daha akıllıca bir davranıştır. Büstî'nin eserinde, Amr b. Âs'ın teennî konusunda Muâviye b. Ebû Süfyân'a gönderdiği bir mektupta düşünüp taşınarak hareket etmenin bir üstünlük sayıldığını, teennîden faydalanmayan kişinin sonunda kaybetmenin acısını çekeceğini, tecrübelerden yararlanmayanın yükselmeyeceğini, ağır başlılığı serkeşliğine, sabrı ihtiraslarına üstün gelmeyen kimsenin yüce fikirlere ulaşamayacağını söylediği belirtilmiştir. Bu mektup hemen hemen aynı ifadelerle *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'de (III, 186) teennî konusunda kendisini eleştiren Amr b. Âs'a Muâviye'nin cevabı şeklinde geçer.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "eny" md.; *Müsned*, I, 314; III, 23, 130, 143, 217; Müslim, "Cenâ'iz", 1; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, XI, 383-384; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-ükalâ' ve nüzhëtü'l-fuzâlâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 215-219; Gazzâfî, *İhyâ'*, III, 33, 185-186; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut 1412/1991, V, 70; Ch. Pellat, *Risâle fi'l-hilm 'inde'l-Arab*, Beyrut 1973, s. 14-16, 18.

MUSTAFA ÇAĞRICI

TEF

(bk. DEF).

TEFÂHÜR

(bk. ÖVÜNME).

TEFEKKÜR

(التفكير)

Bir şey hakkında iyice düşünmek, bir işin sonucunu hesaplamak anlamında terim

(bk. DÜŞÜNME).

TEFERRÜD

(bk. FERD).

TEFEŞŞÎ

(التفشي)

Şîn harfine mahsus lâzım sıfat için kullanılan kıraat terimi

(bk. HARF; ŞİN).

TEFE'ÜL

(bk. FAL).

TEFHİM

(التفهيم)

İsti'lâ harflerine has lâzım sıfat için kullanılan kıraat terimi

(bk. HARF).

et-TEFHİM

(التفهيم)

Bîrûnî'nin

(ö. 453/1061 [?])

astroloji ve astronomiye dair ünlü eseri.

Tam adı *Kitâbü't-Tefhîm fî evâ'ili şî-nâ'ati't-tencîm* olup astroloji (tencîm) ve onun dayandığı temel kavramları (evâil) konu almaktadır. Bu kavramlar bir yönüyle matematik disiplinlerden kaynaklandığı için eser bilim tarihçelerini yakından ilgilendiren bir içeriğe sahiptir. Bîrûnî *et-Tefhîm*'i astrolojiye (ahkâmü'n-nücûm) dair bir grup eseri arasında zikretmektedir (*Fihrist*, s. 34). Müellif, eserin giriş kısmında âlemin yapısı, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki varlıkların biçimi hakkında bilgi edinmenin astroloji uygulamalarını öğrenmek isteyenlere çok yararlı olacağını ve kişiye astrolojide kullanılan terminoloji, problemler ve kanıtlar hakkında gerekli temel bilgiyi sağlayacağını belirtmektedir. Bu bilgiler geometri, aritmetik ve âlemin yapısına ilişkin kozmoloji, matematiksel astronomi ve coğrafya gibi bilimlerle alâkalı bulunduğundan eserde astrolojiden önce bu disiplinlere yer verilmektedir. Bunların ve astrolojiye dair temel kavramların ele alınışında öğrenim kolaylığı sağlamak amacıyla müellif eserinde soru-cevap şeklinde bir yöntem uyguladığını kaydetmektedir.

420 (1029) yılında Gazne'de yazılan *et-Tefhîm*'de bu tarihe çeşitli vesilelerle üç defa atıfta bulunmaktadır (s. 104, 190, 273). Kitabın ithaf edildiği Reyhâne bint Hasan (Hüseyin) adlı hanımın kimliği kesin olarak belirlenememiştir. Ancak bu hanım, Gazneli Mahmud'un Hârizm Devleti'nin merkezi Gürgeç'ten Gazne'ye getirdiği gönülsüz misafirlerden birinin kızı olmalıdır ve herhalde bilgili ve Bîrûnî nezdinde kendisine kitap sunulacak kadar asil ve itibarlı bir kişiydi. Kâtib Çelebi ise, eserin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Fazl Hâssî adlı bir şahsa ithaf edilen 421 (1030) tarihli bir başka nüshasından bahsetmektedir

(*Keşfü'z-zunûn*, I, 463). *et-Tefhîm*'in günümüze biri Arapça, diğeri Farsça iki nüshası ulaşmıştır. İkisi arasındaki farklar önemsenmeyecek derecede olup bu durum birinin diğerinden tercüme edildiğini düşündürmektedir. Ancak hangi metnin önce kalemeye alındığı ve her iki metnin Bîrûnî'nin kaleminden çıkıp çıkmadığı hususu kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Farsça nüshasının neşrini geniş bir incelemeyle birlikte gerçekleştiren Celâleddin Hümâî *et-Tefhîm*'in önce Arapça yazıldığı, daha sonra müellifi tarafından Reyhâne bint Hüseyin el-Hârizmiye için Farsça'ya tercüme edildiği görüşündedir (*et-Temhîd*, nşr. Celâleddin Hümâî, neşredenin girişi, s. zI-lh). Lazard ise (s. 58-62) kitabın Reyhâne'ye ithaf edilen aslının Gazne'de Arapça kaleme alındığını, Farsça tercümenin de bizzat Bîrûnî ya da başka biri tarafından yapılmış olabileceğini söylemektedir.

Eser 530 soru ve cevaptan oluşmaktadır. Soru ve cevapların kitabın planı ve konularına göre dağılımı şöyledir: Geometri (1-71. sorular), aritmetik (72-119. sorular), astronomi (120-235. sorular), coğrafya (236-241. sorular), astronomi (242-267. sorular), takvim bilgisi (268-323. sorular), usturlabın kullanımı (324-346. sorular), astroloji (347-530. sorular). Astrolojiyle ilgili soru ve cevaplar en uzun bölümünü meydana getirmekle birlikte eserin sadece üçte birini teşkil ettiğinden *et-Tefhîm* astrolojiden çok matematik disiplinler için klasik bir eser hüviyetindedir. Bununla beraber *et-Tefhîm* bağlamında Bîrûnî'nin astrolojiye inanıp inanmadığıyla ilgili tartışmalar söz konusudur. Meselâ Bîrûnî hakkındaki neşir ve tercümeleleriyle ünlü Sachau, astrolojiye inanmadığının varsayılması durumunda Bîrûnî'nin Grek ve Hint astrolojisine bu kadar emek harcamasının izah edilemeyeceği kanısındadır (*Alberuni's India*, tercüme edenin girişi, s. XXVI). Hümâî'ye göre Bîrûnî, "palavracı astrologlar" (müneccimân-ı haşvî) diye andığı kimselerin (meselâ krş. *et-Tefhîm*, s. 259) meseleyi sihir ve kehanete vardırın uygulamalarını ciddiye almamıştır ("Sergüzeşt", s. 66-67). Nitekim Bîrûnî, *Fihrist* adlı bibliyografik çalışmasında bu kitabını değişik bir adla zikrederken eserin başlığında geçen "sînâatü't-temvîh (aldatma sanatı) tabirinden doğrudan doğruya astrolojiyi kastettiğini belirtmektedir (s. 37). Ayrıca Bîrûnî'nin *el-Kânûnü'l-Mes'ûdî* gibi matematiksel astronomiye dair temel eserinde okuyucusunu, yıldızların aynı düzlemde yer alması gibi bazı astrolojik konularda sayıklamalar ve kafa karışıklığından sa-